

Volkskrant, 1-09-1987

Beter basisonderwijs kan groei speciale scholen remmen

Han van Gessel

AMSTERDAM — Wie denkt even met een paar botte ingrepen een halt te kunnen toeroepen aan de onrustbarende groei van het speciaal onderwijs, zit faliekant op het verkeerde spoor. Dat is de onontkoombare conclusie die zich laat afleiden uit het maandag verschenen wetenschappelijke onderzoeksrapport over die groei. Het rapport kwam tot stand onder leiding van de Amsterdamse hoogleraar K. Doornbos en zijn Utrechtse collega L. Stevens.

Het belangrijkste winstpunt van het rapport is dat het de ogen opent voor een ingewikkeld netwerk van factoren die een rol spelen bij de voortdurende toename van het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs. Simplistische verklaringen in de trant van: die kinderen zijn „te dom" of „te lastig", zijn uit den boze. De groei van het speciaal onderwijs is een uitermate gecompliceerd proces, waarop talrijke verschillende factoren van invloed zijn.

Het rapport is een uitvloeisel van de vaak verhitte discussies vorig jaar over het plan van minister Deetman van Onderwijs om de groei van het speciaal onderwijs rigoures af te remmen. Mede onder druk van tal van protestacties moest hij zijn plan bijschaven. Op verzoek van de onderwijsorganisaties stemde hij in met een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar de achtergronden en oorzaken van de groei.

De onderzoekers hebben hun werk gedaan in een bewonderenswaardig hoog tempo. Het rapport is nog maar een eerste deel van hun onderzoek. Daarin gaan zij uitvoerig in op de historie en het tot dusver beschikbare wetenschappelijke onderzoek op het gebied van het speciaal onderwijs. In een tweede deel, dat begin volgend jaar zal verschijnen, zullen zij het beleid en de praktijk onder de loep nemen. Mede op basis daarvan zullen zij daarna een totaalbalans opmaken.

Het onderzoek komt in een periode waarin het speciaal onderwijs niet alleen beleidsmatig, maar ook inhoudelijk zwaar onder druk staat. Want over één ding is iedereen het eens: de groei van het speciaal onderwijs is niet iets waarover je in juichkreten moet uitbarsten. Het speciaal onderwijs omvat vijftien verschillende schooltypen voor kinderen met leer- of opvoedingsproblemen en lichamelijke of geestelijke handicaps.

Hoe snel de groei is gegaan, blijkt uit de cijfers. In 1950 telde het speciaal onderwijs (toen nog: buitengewoon onderwijs) bijna 33 duizend leerlingen. In 1970 was dit aantal toegenomen tot 74 duizend. Nu zitten er meer dan 103 duizend leerlingen op speciale scholen. De groei is het sterkst op scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsproblemen (lom). Vooral de toename van zeer jonge kinderen en oudere leerlingen is opvallend.

Het heeft er alle schijn van dat het lom-onderwijs de „bezemwagen" van het onderwijssysteem aan het worden is, zegt de Amsterdamse hoogleraar G. Meijnen in het rapport. Hij is niet de eerste die zorgelijke geluiden laat horen over de groei. Al in de jaren vijftig schreef de hoofdinspecteur van het buitengewoon onderwijs N. Vlietstra: „Men beseft te weinig dat het de taak is van het gewoon lager onderwijs normale kinderen op te vangen die moeilijk leren, of die in het klassikale stelsel niet thuishoren, of die te veel bewegingsdrang in zich hebben, of die meer aangewezen zijn op het ontwikkelen van praktische vaardigheden."

Vlietstra kwam nog regelmatig op deze gedachte terug. „Men krijgt de indruk dat er zeer vele kinderen zijn aan wie weinig of niets mankeert, maar die door de een of andere oorzaak niet aarden in het massale eenzijdige systeem van het gewoon lager onderwijs. Het buitengewoon lager onderwijs moet er tegen waken overstromd te worden door deze kinderen, en het zou het gewoon lager onderwijs een slechte dienst bewijzen door alles te accepteren wat daar uit de pas valt.”

Ontoegankelijk

Hoe komt het toch dat ondanks alle waarschuwingen en inspanningen elk jaar meer kinderen worden aangetroffen in het speciaal onderwijs? Dat is de centrale vraag die de onderzoekers zich stellen. Daarop kan geen eenduidig antwoord worden gegeven, concluderen zij. De groei van het speciaal onderwijs is een tamelijk ontoegankelijk verschijnsel, waarnaar in feite — ook internationaal — nog maar heel weinig gedegen onderzoek is verricht.

Toch zijn wel een paar belangrijke factoren aan te wijzen. Doornbos gaat in zijn bijdrage scherp in op de wijze waarop het onderwijssysteem zelf de groei van het speciaal onderwijs bevordert. Er schuilt een ideologie achter ons onderwijssysteem en de wijze waarop het ten dienste van kinderen en de samenleving werkt, betoogt hij. Het gaat op school in de eerste plaats om het leveren van prestaties. Wie niet aan de eisen voldoet, valt uit de boot.

De laatste jaren is de prestatiedruk alleen maar toegenomen als gevolg van de maatschappelijke omstandigheden. Ouders willen dat hun kinderen zo hoog mogelijk klimmen op de onderwijsladder om hun kansen op de arbeidsmarkt te waarborgen. Leerkrachten leggen vaak weer volop de nadruk op het schoolse leren. Ook het onderwijsbeleid versterkt de druk, zegt Doornbos, door de introductie van periodieke niveauepeilingen en plannen tot het vastleggen van minimum-eindtermen.

Het gevolg van deze voortdurende jacht op prestaties is dat voortdurend kinderen in de achterhoede belanden. Op een gegeven ogenblik komt dan de beslissing een kind dat niet kan meekomen, te verwijzen naar een speciale school. We leven in een „verwijzingsmaatschappij”, zegt Doornbos. „Doorverwijzing is niet alleen een middel om een beter perspectief voor een kind te verkrijgen in omstandigheden waarin de school zelf geen uitweg meer ziet, maar draagt ook bij tot ontlasting van een werksituatie die als te belastend wordt ervaren.”

Verwijzing heeft in veel gevallen nog een negatieve lading. Een kind dat naar het speciaal onderwijs wordt verwezen, krijgt een stempel opgedrukt waarvan het zich moeilijk kan ontdoen. Toch hoeft de speciale school niet uitsluitend vanuit dat gezichtspunt te worden bekeken. Vooral de laatste jaren hebben tal van leerkrachten een beter oog gekregen voor de problemen waarmee kinderen te kampen kunnen hebben. Zij beseffen dat een speciale school vaak beter is uitgerust om die problemen op te vangen. Doornbos komt tot de conclusie dat een radicale verandering in de opvattingen in en rond de scholen noodzakelijk is. Het gewone onderwijs moet veel minder zijn gericht op selectie van leerlingen en veel meer op het kweken van een rustgevend klimaat. De werkwijze van leerkrachten moet zijn gebaseerd op de aanvaarding van verschillen in prestatiemogelijkheden van kinderen. De maatschappelijke realiteit staat echter een werkelijk humane waardering van prestatieverschillen in de weg, vindt hij. Naast de invloed van het onderwijssysteem spelen ook botsingen in de relaties tussen leerlingen en leerkrachten een belangrijke rol bij de groei van het speciaal onderwijs. Stevens spreekt van een „verstoorde balans”. Dit proces wordt schrijnend beschreven door de

Amsterdamse psycholoog P. Defares. Er is alle reden aan te nemen dat zich in de scholen een tragische vicieuze cirkel aftekent, betoogt hij. Enerzijds krijgen leerkrachten steeds meer te maken met leerlingen, die als gevolg van gezinsconflicten, echtscheiding en het ontbreken van houvast en duidelijke normen veel problemen hebben. Anderzijds worden zij geconfronteerd met de maatschappelijke prestatiedruk. Het gevolg is „een hectisch onderwijsgebeuren, waarvoor de typering 'schoolstress' nog eufemistisch aandoet".

Dilemma

Kinderen hebben de behoefte zich in een school te „hechten", zodat zij zich veilig voelen en in een beschermde omgeving kunnen omgaan met eventuele spanningen en gevoelens van faalangst. Dit hechtingsproces is op veel scholen moeilijker geworden, doordat het vertrouwde systeem van één leerkracht per klas steeds meer tot het verleden is gaan behoren en veel klassen als gevolg van bezuinigingsmaatregelen overvol zijn.

Leerkrachten staan vaak voor een moeilijk dilemma: moeten zij een kind op de gewone school vasthouden om uitstoting te voorkomen, of moeten zij een kind verwijzen zodat het de kans krijgt in een nieuwe omgeving op te bloeien? Als zij een kind te lang vasthouden, is het verwijt van de speciale school: had het maar eerder verwezen. Als zij een kind te vroeg verwijzen, is het verwijt: jullie maken je er ook makkelijk vanaf.

Doornbos en Stevens komen in hun slothoofdstuk tot de eigenlijk voor de hand liggende conclusie dat ingrepen om de groei van het speciaal onderwijs af te remmen, alleen mogelijk en verantwoord zijn, als tegelijk de situatie in het gewone basisonderwijs ingrijpend wordt verbeterd. Hun onderzoeksrapport laat op overtuigende wijze zien dat botweg hakken in het speciaal onderwijs niets oplost, sterker nog: voor de kinderen de situatie alleen maar erger maakt. En daar is niemand bij gebaat.